

hivu koncentracijskog logora Dachau, opisala eksperimente koji su provedeni u tom logoru od kojih je većina bila namijenjena ratnim svrhama: eksperimenti inokulacije uzročnikom malarije radi dobivanja anti-malarijskog seruma, eksperimenti podnošenja hladnoće radi izrade zaštitnih odijela za pilote Luftwaffe (za slučaj rušenja u Sjeverno more); eksperimenti s gutanjem morske vode te podnošenja tlaka zraka (takoder za Luftwaffe) te istraživanja zgrušavanja krvi. Takvi eksperimenti i njihovi rezultati ne ostavljaju mjesta sumnji: rađeni su u svrhe produženja rata, a način izvedbe je potpuno neetičan i nehuman. No što s istraživanjima koja su provedena na etički neopravdan ili upitan način, no čiji rezultati bi mogli biti od koristi za čovječanstvo - treba li ih odbaciti? D. Angetter navela je primjer istraživanja sulfonamida: zatvorenicima su namjerno inficirani bakterijama kako bi se proučila djelotvornost i nuspojave sulfonamida. Sulfonamidi su kasnije desetljećima korišteni u terapiji infektivnih bolesti i pokazali su se vrlo efikasnim sve do pronalaska manje toksičnih lijekova; danas se još uvijek primjenjuju za reumatske i kronične crijevne bolesti. Takoder, prva istraživanja štetnosti pušenja vršili su nacistički liječnici. Smiju li se razdvojiti znanstveni rezultati od okolnosti njihova nastanka? Smije li se neetičan, čak i zločinački, čin opravdati korišću za brojne ljude? Američka vlada razriješila je tu dvojbu razmijenivši rezultate nezamislivo okrutnih istraživanja koja su japanski liječnici provodili u okupiranoj Mandžuriji za odustajanje od suđenja za ratne zločine. U ozračju 2. svjetskog te kasnije hladnog rata, niti druga, saveznička, strana nije se suzdržavala od eksperimenata koji su bi se mogli okarakterizirati zločinima protiv čovječnosti, a sve u svrhu napretka znanosti i čovječanstva.

Predavanje Daniele Angetter pružilo je našoj publici priliku čuti i raspravljati o rezultatima međunarodno relevantnog istraživanja koje je još uvijek u tijeku, čija osjetljiva tema suodnosa znanosti, politike i etike nikad ne gubi na važnosti i svježini. Također, ovaj sastanak je još jednom ukazao na potrebu i korisnost interdisciplinarnog rada koji rezultira potpunijom, slojevitijom, na koncu točnijom povijesnom analizom. Nadamo se stoga da će se ova suradnja između povjesničara i povjesničara medicine i u budućnosti na jednako uspješan način nastaviti.

Tatjana Buklijaš

U povodu prvotiska prvoga hrvatskoga nacionalnog epa Gvozdansko Ante Tresića Pavičića

Dana 15. ožujka 2001. održana je promocija prvotiska prvoga hrvatskoga epa Gvozdansko Ante Tresića Pavičića koji je izdala nakladnička kuća "AGM". To je kapitalno djelo hrvatske književnosti uopće, a o epici da i ne govorimo. Kao što je istaknuo u predstavljanju djela govornik na promociji, riječ je o potpunom zaboravu povijesnog epa koji svojom tematikom obrađuje povijesni događaj obrane Gvozdanskog Hrvata od tursko-osmanske opsade 1577.-1578. godine. Tu je opsadu s tursko-osmanske (bosanske) strane predvodio poznati Ferhat-paša koji se znao sa svojim akindžijskim jedinicama zalijetati sve do Kranjske i Istre. Po njemu je baš nekako u to doba dobila i ime poznata džamija u Banjoj Luci Ferhadija koju su nažalost Srbi i JNA minirali 1993. godine te je tako zbrisali s lica zemlje što je jedan od tako brojnih srpskih kulturocida za vrijeme posljednjeg rata u Hrvatskoj i BiH 1990.-1995., a sustavni srpski kulturo-

cid se na području Hrvatske i BiH nastavio i nakon 1995. godine. Inače je spomenuta džamija prije posljednjeg rata bila jedna od glavnih kulturnih spomenika i vrijednosti u Banja Luci. Posve je čudno i zapanjujuće da jedan narod poput hrvatskoga koji je svakako jedan od najbogatijih naroda (ako ne i najbogatiji) što se tiče epike i epova, tek 1934.-1935. godine dobija svoj originalan nacionalan ep u pravom smislu te riječi. Naime, možda bismo mogli reći kako je ovdje riječ o nekoj vrsti "retrogradnog" procesa kada je riječ o hrvatskoj književnosti i njezinu razvoju, budući da niti jedna europska književnost do tada nije poznavala i ne poznaje sličan proces. To je zato što dva najpoznatija epa hrvatske književnosti, *Osman* Ivana Gundulića s umecima četrnaestog i petnaestog pjevanja Ivana Mažuranića, kao uostalom i Mažuranićev toliko poznati ep *Smrt Smail-age Čengića* nisu hrvatski nacionalni epovi premda pripadaju hrvatskoj književnosti jer ne obrađuju borbu Hrvata protiv Osmanlija, već borbu drugih: Poljaka kraj Hoćima 1621. u Gundulićevom *Osmanu* te Crnogoraca 1845. kada je iz zasjede ubijen Smail-aga. Zato Ante Kovačića vrlo posprdno reagira na spomenuti ep Ivana Mažuranića, budući da taj pripada pravaškoj političkoj opciji i svjetonazoru. Pravaška se opcija zajedno s Antom Starčevićem dakako složila s takvim mišljenjem i stajalištem nazivajući taj ep *Smrt babe Čengićke*, budući da u epu nije riječ o časnoj borbi već o pukom "zaplotnjaštvu" i busijaštvu Crnogoraca koje prema mišljenju Ante Kovačića slavi Mažuranić kao njegov politički protivnik, inače pripadnik Narodne stranke. Prema mojem mišljenju ta je konstatacija Ante Kovačića još iz XIX. stoljeća, više nego točna, a zanimljivo je to kako su Hrvati inače bili uvijek više fascinirani tuđom poviješću i događajima pa tako i onim koji uopće nisu bili junački, već posve suprotni, a taj su epitet junačkog sami sebi dali srpski nacionalni glorifikatori, a hrvatski ih je historiografski pa tako i književni krug nekritički prihvaćao, a sve u ime opće slavenskog, odnosno južnoslavenskog te i jugoslavenskog zajedništva. Nevjerojatno je to kako su Hrvati bili primjerice toliko fascinirani Kosovskom bitkom iz 1389. kao jednom od "najslavnijih srpskih epopeja", što je realno gledajući bio potpun poraz Srba, a i samo značenje te bitke koje je u svakom slučaju predimenzionirano biva vrlo upitno, budući da su Osmanlije još bitkom na Marici definitivno učvrstili svoj položaj na Balkanu definirajući sebe već tada kao regionalnu velesilu te su tako već tada trasirali svoja buduća napredovanja i vojne pohode s aspekta "dar ul harba" koji prema njihovu viđenju mora postati "dar ul islam". Također je upitan i srpski identitet tzv. junaka Kosovske bitke poput Miloša (K)Obilića za kojeg se s pravom pretpostavlja da je bio jedan od ugarskih velikaša iz područja Mačve. Isto su tako hrvatski povjesničari i teoretičari književnosti potpuno zaboravili sudbinu i život kćerke kneza Lazara koja se prema nalogu svoje majke, udove carice Milice udala te bila primljena u harem sultana Bajazita gdje mu je služila kao prilježnica. Ovo spominjem i zato što je spomenuti kosovski mit također, zbog aktualnih političkih prilika i situacije bio opsjednut i hrvatski kipar Ivan Meštrović koji će još na međunarodnoj kiparskoj izložbi u Veneciji 1909. godine u srpskom paviljonu izložiti svoj kosovski opus kao da nije mogao naći motive iz hrvatske nacionalne povijesti koji su mu mogli poslužiti kao inspiracija u umjetničkom stvaralaštvu. Umjesto toga Ivan Meštrović biva inspiriran duhom "kolektivne halucinacije" Srba, kako je jednom nazvao spomenuti fenomen Kosovske bitke rumunjski polihistor Mircea Iliade, a koja je (kolektivna halucinacija) krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX. stoljeća poslužila ideolozima velike Srbije kao polazišna točka i motiv u ostvarivanju njihovih zamisli.

No nakon 1918. i stvaranja Kraljevstva SHS koja će biti preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju 1929., nije trebalo dugo čekati da zbog novih bitno pogoršanih političkih prilika dođe do vidnog prevrednovanja svoje povijesti i tuđih, odnosno dolazi do više nego vidljivog okretanja prema nacionalnom hrvatskom, dok će jugoslavenstvo postati potrošeni i promašeni ideal. Ne može se reći da je taj ideal imao i Ante Tresić Pavičić, budući da on pripada pravaškoj opciji koja joj nikad nije bila sklona, a pogotovo ne nakon stvaranja Kraljevine SHS 1918. nakon koje će se Stranka prava naći pod najvećim mogućim političkim udarom i pritiskom. Posebno se to može reći za razdoblje nakon Vidovdanskog ustava, premda će na općim izborima za Narodnu skupštinu 1925. upravo Stranka prava dati neke od iznimno modernih, mogli bismo reći i premodernih prijedloga za ono vrijeme kao što je npr. služenje civilnoga vojnog roka itd. Represivni sustav režima nad hrvatskim opcijama, a posebice pravaškom i njezinim pristašama dolazi do svoje najekstremnije faze nakon šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra, a to je i vrijeme djelovanja i stvaranja Ante Tresića Pavičića. Zbog te činjenice valjalo se ukratko podsjetiti na politički okvir i okolnosti koje su možda indirektno i utjecale na stvaranje prvoga pravoga hrvatskog epa inspiriranog hrvatskom poviješću kao odgovorom na aktualno političko stanje hrvatskoga naroda i njegove političke misli. Svi ti čimbenici su razlog zbog kojeg dolazi do "retrogradnih" procesa u hrvatskoj književnosti koja se sredinom tridesetih godina XX. stoljeća vraća svojim epskim tradicijama. Zašto uopće upotrebljavam pojam "retrogradan" kada je o epu i epici riječ? Zato što je jedan od trojice predstavljača djela Tresića Pavičića citirao teoretičara književnosti Emila Steina koji je rekao da se razvoj književnosti ne može vratiti na epsku fazu, isto kao što se odrastao čovjek ne može vratiti u svoje djetinjstvo. S tim u svezi valja reći kako taj bolje reći neobičan fenomen povratka na epsko stvaralaštvo predstavlja na neki način naknadni pokušaj rekonstrukcije prošle stvarnosti u obliku epa i to možemo reći vrlo uspješan. Kada je pak o rekonstrukciji prošle stvarnosti riječ onda moramo ponoviti ono što je rekao jedan od predstavljača da je Tresić Pavičić 1934-1935. nekoliko puta boravio u Gvozdanskom na mjestu stare frankopanske utvrde te su mu se prema riječima autora počele kao u filmu prikazivati slike bojišta i boja za Gvozdansko 1577.-1578. godine pod opsadom Ferhad paše. U epu *Gvozdansko* Tresića Pavičića bivaju promovirane vrijednosti poput domoljublja, poštenja, junaštva, ali s dužnom i potrebnom dozom racionalizma. Mislim da upravo taj racionalizam razlikuje hrvatsku epiku od primjerice srpske, budući ona poput pravoslavne teologije jako naginje iracionalnom čimbeniku. Ovo spominjem zbog komparativnog aspekta: kako između hrvatskoga i srpskoga subjekta, tako i indirektno između onoga što pripada mitu, a što stvarnosti, budući da je poznato kako poglavito srpska pravoslavna Crkva kao i njezina teologija upravo inzistiraju na mitskom, premda nerijetko takve slične komparacije između hrvatskoga i srpskoga zbog prečeste eksploatairanosti mogu izazvati i averziju. Posebno je dirljivo i upečatljivo posljednje pjevanje epa *Gvozdansko* u kojemu je opisana sudbina pogibije svih hrvatskih branitelja utvrde Gvozdansko. No zanimljivo je kako pri tom prikazivanju i opisivanju pada utvrde i ulaska Osmanlija u Gvozdansko Tresić Pavičić ne pokazuje nimalo antipatije prema njima, a opet veliča junačku pogibiju branitelja. Baš suprotno, autor gotovo isto tako veliča plemenit odnos Ferhad paše i Osmanlija (Bošnjaka) prema poginulim hrvatskim braniteljima. Zna se, naime, da je Ferhat-paša zadivljen junaštvom malobrojnije posade Hrvata dopustio da oni budu pokopani prema obredu Katoličke crkve, a Tresić Pavičić štoviše stavlja u usta

Osmanlijama Bošnjacima spontani protest protiv nametnutog rata te navodno kajanje zbog počinjenoga i pogibije branitelja koje oni (Bošnjaci) časte najizvršnijim epitetima te prema riječima autora epa proriču istu budućnost, odnosno zajednički život Hrvata katolika i muslimana. Takvo razmišljanje koje Tresić Pavičić u svom epu *Gvozdansko* namjenjuje bosanskim Osmanlijama je zapravo njegovo osobno razmišljanje koje je dakako baštinió od oca domovine i pravaša dr. Ante Starčevića koji je na bosanske muslimane gledao sa simpatijama te integralistički kada je bila riječ o državotvornom hrvatstvu i za života Starčevića aktualnom istočnom pitanju. Takvo stajalište je u Tresića Pavičića, u vrijeme kada piše ep sredinom tridesetih godina XX. stoljeća i zbog općih političkih prilika, samo još potenciranije budući da u sebi sadrži protest protiv spomenutoga aktualnog stanja Hrvata i Hrvatske te tako na određen način autor indirektno i direktno izražava svoje antisrpsko raspoloženje kada u posljednjem trideset i četvrtom pjevanju opisuje armatoloskog (vlaškog) izvidnika akindžija, opisujući njegove karakteristične negativne crte i osobine.

Zanimljivo je kako sve do danas ovaj grandiozan ep nije zbog povijesnog razvoja i političkih prilika ugledao svjetlo dana. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici odnosno Odjela za raritetna djela postoje danas samo tri primjerka epa *Gvozdansko* Tresića Pavičića i to pisani pisaćim strojem u dvije verzije. Jedna, skraćena verzija ima dvadeset i pet pjevanja, dok ona konačna ima trideset i dva. Ovu konačnu verziju tiskalo je kao prvotisak nakladničko poduzeće "AGM". Ep *Gvozdansko* je sve do danas bio potpuno zaboravljen, a na njegovo postojanje u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici je upozorio i prof. Dražen Budiša dok je radio u Odjelu za raritetna djela i izdanja NSK-a. Prvotisak hrvatskoga nacionalnog epa *Gvozdansko* predstavili su na promociji ravnatelj NSK-a dr. Bože Stipanov, ravnatelj nakladničke kuće koja je i tiskala ep Ante Tresića Pavičića *Gvozdansko* Ante Čović i stručnjak za starohrvatsku književnost s Odsjeka kroatistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu prof. dr. Dunja Fališevac. Stihovi epa *Gvozdansko* izveli su se u glumačkoj interpretaciji. Svakako možemo reći da je 15. ožujak 2001. velik datum koji će osati ubilježben u povijesti hrvatskoga nakladništva, ali i hrvatske književnosti uopće zbog iznimnog mjesta i značenja epa *Gvozdansko*.

Robert Holjevac